

Zeitschrift: Quaderni grigionitaliani
Herausgeber: Pro Grigioni Italiano
Band: 5 (1935-1936)
Heft: 1

Rubrik: Rassegne

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 14.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

RASSEGNE

RASSEGNA RETOROMANCIA.

Sut la premurada e zun capavla redacziun de nies nunstunclenteivel redactor: *Jachen Luzzi* a Cuera, ein comparidas miez matg las « *Annalas* » della Societad Retoromontscha. Quella 49avla annada astga semiserar cun las biaras de sias precedentas. Ella cuntegn enzacontas lavurs de num e pum; era ein quellas repartidas ualti ulivamein sill'Engiadina, Surselva e Sursès.

Signur *dr. Alex. Pfister*, il pli premurau e fideivel romontsch activ egl jester, publichescha la quarta e davosa part de sia impurtonta lavur historica: *Il temps dellas partidas ella Ligia Grischa, 1600-1639*. — Il tetel para a nus ded esser stagn modest, essend che *dr. Pfister* ha tractau minusiusamein e da rudien ils embrugls e viriveris grischuns en tuttas Treis Ligias; e quei sin tala moda e maniera, sco aunc mai zatgi entochen dacheu, gnanc da Hafter buc, era leu nua ch'ei setracta mo dalla persuna de Gieri Genatsch! Quei dariva de cheu, ch'igl autur ha scuvretg novas fontaunas e documents davart quei interessantissim temps, a Berna sco a Roma. La collecziun de copias ord igl « Archivio della Sacra Congregatio de Propaganda Fide a Roma », en possess dil rev. P. dr. Adelhelm Jann, capuc. e prof. a Sants, han medemamein surviu exellent.

Ton ei franc e segir, che quella meriteivla lavur porta nova glisch sur quei temps burasclus. E nus lein haver speranza, che l'istoria generala grischuna seprofiteschi de quella seriusa e solida lavur e fetschi era diever ded ella el ver liug - era sche quella ei screta « mo per romontsch ». En nies Grischun cun ses treis lungatgs officials, astgein nus pretender quei nunschenadamein era en num della scienza.

Chasper Po, gia enconoschents de pli baul sin siu viadi sil Parnass, regalescha a nus danovamein ina roscha remas: « *Da Piz a Chantun* ». A nus plai oravon tut siu humor murdent e sia satirica rienta. Quella dils « advocats » ei d'emprema qualitat; mo il meglier denter quella gronda roscha, plaian ils dus versichels:

« *Fidela 't rest!* la matta dschet
i fet duos nufs il fazölet. »

All'ocasiun d'ina secunda ediziun supplichein nus igl autur de far stampar « duos » cun scartira grassa!

Partgiri popo, *Chasper Po*
Ti fas poesias da « camifo »

Ella cuorta descripziun de si'atgna veta, raquenta il robust giubilar, *Balser Puorger* (el ha compleniu ils 70), « che l'udida musicala, que'm det lung temps

grand fastidi e fatschögn ». Tgi che ha legiu ni legia sias davosas novellas e raquintaziuns, sto denton confessar, che nies autur ha persunter giu in' *udida* tut aparti fina per ils vers basegns litterars dil pievel romontsch, per sia religiun, per sia amur patria, per ses quitaus e fastedis, per siu rir e bargir. Nies preziau collega Balsler Puorger scriva adina cull'intenziun de far zatgei dil bien a ses lecturs, de gidar els sin lur viadi tras questa paupra Val de larmas, aschilunsch sco ins sa quei entras scriber. Il cuntegn de sias novellas e raquints tractescha perquei adina problems ord la veta dil pievel indigen; propri problems actuals. Sia moda e maniera de scriber ei emperneivla: el raquenta aschi sempel e capeivel, sco il tat e la tatta en davos pegna. Quei ch'el scriva ei viu, sentiu e ponderau. En quei grau documenteschan sias ovras ses agens plaids: « mia cunscienzcha m'ha saimper tirannisà ».

Il pievel legia bugen sias ovras e perquei eis ei veramein stau in act de sincer patriotismus, che B. Puorger ha lagutiu las malemperneivladads dils onns vargai — a rapport las controversas d'ortografia — e ch'el ha egl atun de sia veta turnau a regalar a ses Engiadines ils fretgs beinmadirai de sia musa. Tutta honur a sia conscienza! Perquei fagein nus spezialmein attents ils lecturs sin siu raquint popular ellas Annalas d'uonn: « *La Glied da Schilana* », ch'ei propi priu ord miez siu car pievel. — Uonn ha el aunc schau comparer duas ulteriuras novellas de medema tempra: « *La morta in baselgia* » (Vide: Tramagliunz nr. 20-21 Scuol 1935. XII. Annada) e « *Il Cavalier d'industria* » (Stampa separada da la Gazzetta Ladina). Vivant sequentes!

In vischin de Mustér contribuescha ina cuorta biografia sur *Gion Disch*, nies premurau e fideivel actuar defunct della SRR. Gion Disch mereta quellas paucas e modestas immortalas sin fossa; eis el gie staus in dils pli sincers promoturs de nies lungatg, in um plein ideal e poesia, ch'ha luvrau per siu lungatg senza autras intenziuns! Denter sias davosas poesias, ch'el ha aunc surdau *sez* cuort avon murir al redactur dellas « Annalas », sesanflan zacontas, che vegnan a restar. Il davos ha el spitgau vess silla mort, sinaquei che quella pli fideivla amitga dil carstgaun meini el a casa:

« Per sut tiu tetg saver murir,
En tiu ravugl contonscher miu ruaus ».

Signur dr. *Otto Gieré* publichescha siu oreifer « referat salvo in occasiun da la reuniun da las societeds da students Romania, Ladinia e Sesana dals 3 settember 1934 a Razèn: *Il Rumantsch al spartavias* ». Quei referat ei in document dils pli reals *principis* romontschs ed ha gidau buc il pli pauc tiella perschasiun, che nus romontschs grischuns havein buca mo il dretg, mobein era l'obligaziun de pretender, che nies lungatg vegni declaraus per quart lungatg nazional! Marveglias havein nus mo, con ditg ei vegn aunc targlinau cul conclus ellas combras federalas?

Andreas Steier, la petga dil romontsch de Sursès, publichescha medemamein in referat sur siu lungatg mumma: « Or d'ena baterlada sur digl Rumantsch, tignida agls scolars dalla scola cantunala 30 matg 1934 ». — Quei ch'el di ei fundau fermamein e perschuada scadin lectur; quei ei buca mo ina « paterlada ». El ei igl empren ch'astga grir ellas ureglias dils Surseters:

« Se, Gulang! cun spirt e pòssa
tgira bagn igl ties lungatg! —
dalla tigna alla fossa
agl rumantsch dò pled e fatg ».

« *Froslas malmadiras* », numna *Hs. Erni*, nies enconoschent componist romontsch, ina partida de sias poesias, allas qualas el ha fatg giu la purla de 45 onns. Tgei tschera quellas froslas fagevan si, cura ch'el ha encuretgi ellas, sch'ellas eran verdas, ni mo miez-cotschnas, savein nus buc, mo ton astgein nus bein dir, che quellas seigien en quei liung temps plitost madiradas, che vegnidas tostas. La fuorma ei aschilunsch endretg; rema e ritmus van negliu pei-ziep e quei tradescha il *musicher!* Il modest quantum de sias poesias de 45 onns, muossa ch'el ha buca cartiu » d'adina stuer exprimer (ses) pertratgs en poesia ».

Signur prof. *Pult*, redactor dil Dicziunari Rumantsch Grischun, rapporta davart la lavur prestada gl'onn 1934. Stendida e fadiusa lavur han era ses colabوراتurs prestau.

La disertaziun: « *La composiziun da la materia* », da dra. *Hilda Schaumann*, Guarda, ha segiramein dau gronda lavur e stentusa breigia de metter scoiauda en romontsch, e mereta de vegnir legida e studegiada, era sch'il tema ei zatgei reschniev en romontsch.

Il rodel della suprapronza e commembers della SRR termina il voluminus tom de 280 paginas.

Il niev elegiu president della SRR, sgr. cus. gov. dr. *R. Ganzoni*, sevolva allura aunc en in extrafegl cun ina proclamaziun alla populaziun romontscha, ch'astga bein era valer per biars amitgs de nies romontsch — de lieunga taliana. Cullas finanzas della SRR stat ei numnadamein aschia: ch'ella sto haver silmeins 200 commembers de pli, ni reducir considerablamein il spazi dellas « *Annalas* ». Per quei vulessen nus medemamein suttastrihar siu serius clom d'agid e metter a cor ses plaids ad in e scadin: « Ma, as trattand d'ün movimaint serius e fundamentel i'l cumbat per il mantegnimaint, la preservaziun e la cultivaziun da nossa favella materna, da bains culturels rumauntschs, schi crajains tuottüna da sus-chair picher e giavüscher a taunts e taunts rumauntschs, chi aunch'hoz staun d'üna vart, da'ns succuorror e da fer quaist modest sacrifici ».

En connex cun las *Annalas* della SRR, stuein nus aunc allegar il referat de sgr. dr. *A. Pfister*, Basel, tenius ils 22 de matg, el « *Capricorn* » a Cuera, all'occaziun della radunonza annuala dils commembers della numnada societad. Il sgr. referent, in versau e serius perscrutader de nossa historia grischuna, raschuna sur *Gieri Genatsch* e siu temps. Sin fundament de rehas e novas fontaunas ord ils archivs della Propaganda Fide a Roma, survegn quei herox grischun per part in'otra fatscha, che quei ch'el ha giu sin fundament dellas perscrutaziuns de tochen dacheu. Secapescha ch'il « *legn* » *Gieri Genatsch*, ei era entras quellas novas scopertas buc aunc dal tutfatg sligiaus. Il problem de sia conversiun vegn denton pli e pli clars e sch'ins astga crer a ses agens plaids (de *Genatsch!*), sch'ei sia conversiun stada ina caussa sincera e perschuada! En quei grau par'ei a nus, ch'ils documents citai plaidien clar uonda e ch'ei drovi negin ulteriur commentari. Ch'ils de priedi hagian buca piars bia, ed ils de messa buca gudignau bia entras la conversiun de *Gieri Genatsch*, cartein era nus; mo igl essenzial d'ina conversiun ei quei la finfinala era buc. Nus selegrein denton gia oz sill'annunziada monografia de *Genatsch*, ch'il sgr. referent vegn a publicar in di « *cun temps e peda* ».

Ina menziun d'honor mereta il *concert romontsch a Cuera*, daus ils 19 de matg 1935 el hotel *Marsöl*, dil Chor viril *Alpina* e Chor romontsch *Rezia*, sut direzziun de sgr. scolast *G. Maissen*; solo dr. *P. Willi*, Turitg. Accompagnament: scolast *C. Held*. — Quei concert romontsch d'ovras classicas, ha mussau si clar e bein, tgei ch'ils romontschs de tut las auas san prestar, sch'els setegnan ensemen e lavuran ensemen. Ins ha saviu constatar in grond progress, ch'astga vegnir contribuiss als premurai cantadurs e cantaduras, mo buc il davos era a lur capavel

dirigent, che ha capiu exellentamein de seprofundar els fins misteris ed el rampinus senschignar de direcziun de siu magister E. Schweri, al qual nies giuven dirigent romontsch fa tutta honor. Ei fuss ussa mo aunc de giavischar, ch'era « ils signurs » romontschs a Cuera fagessan part dell'Alpina. Quei dess senza dubi niev slonsch e curascha al cant romontsch ella capitala! Possi quei giavisch se-complendir!

Era *La Ligia Grischa*, « la regina dils chors sursilvans », cun ses varga 100 cantadurs ord las biaras vischnaucas sursilvanas, ha absolviu siu concert annual cun grond succes, sco las gasettas annunzieschan unanimamein. Gronds merets per quei bi succes e progress, ha senza dubi lur dirigent H. Lavater de Turitg.

Calonda magia 1935, compara era igl « Ischi » XXIV. La contribuziun principala della nov'annada ei senza dubi la lavur belletrista da Sur *C. Fry*: « *Dal temps de mia tatta* » (Regurdientschas e strufientschas). Per nossa litteratura sursilvana munta quella raquintaziun, q. v. d. la moda e maniera de quella, enzatgei reschniev. La prosa ei buna, gnanc de paregliar buc cun bia translaziuns dil medem autur. La critica ha numnau quella nov'ovra de Sur Fry: *Autobiografia!* En in cert grau po quei star, mo risguardau tut ei quella lavur ina regurdientscha dil temps della tatta, exat sco il tetel di. Reschnova pils romontschs ei denton la moda e maniera, co l'ovra ei vegnida concepida! En gliez grau fa ella endamen empau il scriver de H. Federer sur siu bab, ch'ei vegnius « criticaus » de bia sabiuts, mo ch'ei senza dubi il pli bi ch'el ha scret enzacu. A mi plai oravon tut l'aviartadad cun la quala nies autur romontsch di tut agradora la verdad; gries, rodund e bi, quadrat ed emplat sco ei stat! Secapescha che quella moda e maniera de scriver e descriver nossas atgnas caussas ei enzatgei aschi niev per bia romontschs, ch'els setegnan si surlunder a numnan ei (buc ella pressa!) « senza pietad », « trivial » ect. ect. Quella posiziun de biars ei denton de capir, essend che nus havein tonta gliud, sco C. Decurtins scheva, « de grond cor e stretga egliada ». Mo sin quella via astgein nus ira curaschusamein vinavon. Ed jeu sundel cuntents d'astgar annunziar, ch'ei dat oz aunc dus giuvens litterats romontschs, che scrivan el medem senn aviart e real, e ch'han gia fatg talas lavurs, aunc buca publicadas, avon che quella de Sur Fry compari. En buca ton ditg vegnan denton era quellas a comparer.

P. A. *Vincenz*, de Trun, publichescha in interessant studi historic: « L'administraziun dil pauperesser de Trun entochen il temps niev ». Tals studis duessen vegnir fatgs per mintga vischnaunca!

Prof. dr. *Tuor*, il premurau redactor de tshels onns, ha puspei publicau ina lavur de coc egl'« Ischi », sco nus essan endisai ord sia plema: « *La populaziun romontscha el Grischun tenor la dumbraziun federala de 1930* ». Quella disertaziun muossa clar e bein co ei stat cun nus romontschs el Grischun e perquei fagein nus il meglier de schar suondar cheu il resultat final de siu exact e profund studi: « Concludend stuein nus dir, che la dumbraziun de 1930 hagi buca spargnau als Romontschs enqual decepziun, schegie che quei fuva de sminar e temer: nossa viarva untgescha ad in untgir en Sutselva, Tumliasca e Bergugn e quei buca ton pervia dell'imigraziun tudestga, sco perquei ch'ella vegn « maltractada dals affons e bandunada ». Naturalmein ei sia situaziun era greva leu, nua che las bellezias della natira ed il confort scaffius dals carstgauns carmala neutier roschadas jasters, ils ins per guder ed ils auters per survir, ell'Engiadina ed a Flem; mo ual leu stuein nus ammirar la resistenza stinada dils affons della tiara, ils quals paran ded apprezzar e carezar ses scazis culturalis ton pli, ch'els ein en prighel. Semantenius e tscheu e leu perfin progressaus ei nies lungatg ellas contradas compactamein romontschas: la Surselva e Sursès, las vals de Schons e Mustair. Malgrad

quella vart legrevla, ei la dumbraziun de 1930 per nus in serius advertiment, de buca targlinar, anzi de luvrar e sestentar, vulein nus che era quellas petgas entschivien buc a balluccar, mobein resistien aunc victoriusamein per decennis e tschentaners ».

Duas recensius d'ovras scientificas: « *In niev cudisch de plontas* », da dr. Schorta; « *Studis ladins* », da prof. dr. Vieli. Allora suonda aunc ina lavur pratica: « *Cultura de verduras* », da Leonard Simonet, ed ils rapports dellas academias romontschas.

CRONICA PINTGA: Signur scolast e poet, Gian Fontana, Flem, ha retschiert della Fundaziun Schiller in premi de 500 frs. rodunds e bials, per ses merets literars. Sincera gratulaziun e vivant sequentes!

Guglielm Gadola, Cuera.

GIUVNETTA

*Giuvnetta jrestga e spir veta
Culs egl's schi cars ed innocents,
Che rian lev e schi cuntents
Hai entupau puspei sin via.*

* * *

*Il cor pli ferm a mi palpétta,
Riend ti miras spèrt giun plaun
Tenend las fluras enta maun —
Tei vesel jeu traso aschia.*

* * *

*Giuvnetta, o ti dultscha veta
Tes egl's schi cars ed innocents —
Che rian lev e schi cuntents
Entaup'jeu tei puspei sin via?*

Donat Gadola, Mustér - Turitg (1).

(1) Donat Gadola, fratello di Guglielm G., ha 21 anni; studia medicina e diritto all'Università di Zurigo. « Giuvnetta » è stata posta in musica da G. Maissen in Coira.